

KICHIK MAKTAB O‘QUVCHILARIDA TA’LIMNI O‘ZLASHTIRAOLMASLIK SABABLARI

Egamberdiyev Jamol Berdimurodovich-Shahrisabz davlat pedagogika instituti, “Ijtimoiy fanlar kafedrası” o‘qituvchisi

Annotatsiya:Ushbu maqolada kichik maktab o‘quvchilarida ta’limni o‘zlashtiraolmaslik yuzaga kelishining ayrim omillari keltirib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: kichik maktab yoshi, ta’lim, o‘zlashtirish, o‘zlashtirishdagi qiyinchiliklar.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ta’lim islohatlari eng avvalo har tomonlama yetuk barkamol avlodni tarbiyalashga qaratilgan. Bunday vazifani amalga oshirishda maktabning o‘rni beqiyosdir. Bola mana shu maktabda shaxs bo‘lib shakillanish jarayonining eng muhim bosqichini bosib o‘tadi. Shu bilan birga bolaning bilim va ko‘nikmalari, hayot haqidagi tasavvurlari ayni shu jarayonda rivojlanib, tarkib topib boradi. Lekin maktabga bir vaqtda qabul qilingan har bir o‘quvchi ham barcha o‘quv fanlarini birdek o‘zlashtira olmaydi.

Xalqimizda besh qo‘l barobar emas, degan naql bor. Hayotda har bir insonning o‘z iqtidori, dunyoqarashi, qiziqishi mavjud. Har bir sinfda siz xohlaysizmi yo‘qmi, o‘quvchilar bir xil emas. Birovining zehni o‘tkir, boshqasini sustroq, kimdir ona tili va adabiyotga qiziqsa, kimdir matematika, kimyo, yoki bo‘lmasa xorijiy tillarga qiziqadi. Shuningdek, ularning o‘zlashtirishi ham har xil bo‘ladi. Birovi yaxshi, birovi o‘rta, yana boshqasi esa sekin o‘zlashtiradi.

Bunday bo‘lishining sabablarini ko‘plab olimlarimiz, o‘qituvchi pedagoglarimiz o‘rganib kelishmoqda. Ko‘pchilik olimlar tomonidan irsiy omillar mana shu jarayonda muhim o‘rin tutishini ta’kidlashadi.

Ayrim pedagog olimlar va ruhshunoslar fikricha, insonning kamolati ikki omilga, irsiyatga va ijtimoiy muhitga bog‘liq, deb hisoblaydilar. Irsiy omillar har qanday insonning jismoniy va ruhiy hususiyatlarini belgilab berishini nazarda tutib, bolaning psixologik va biologik jihatdan normal rivojlanishiga to‘siq bo‘livchi omillar sifatida quyidagilarni aytib o‘tishimiz mumkin:

1. Irsiy kasalliklar natijasi (irsiy xarakterga ega bo‘lsa);
2. Homila (zarodish) rivojlanish davrida shifokorlarning maslahatisiz har xil dori vositalarini iste‘mol qilish;
3. Homiladorlik davrida har xil virusli infeksiya kasalliklarini boshdan kechirish va ularning asoratlari;
4. Homilador ayolning nooqilona ovqatlanishi, organizm istagan paytda, istagan ovqatlik mahsulotlarini iste‘mol qilmaslik;
5. Homilador ayolning spirtli ichimliklarni ichishi, chekish va har xil giyohvand moddalarni iste‘mol qilishi;
6. Erta yoshda va kech turmushga chiqib homilador bo‘lish;

7. Nikohdagilarning qon guruhlari va rezus omillari;
8. Homilador ayolda mavjud har xil ekstragenital kasalliklar va ularning asoratlari;

9. Oiladagi ijtimoiy-iqtisodiy va ijtimoiy psixologik omillar va boshqalar.

Maktab ta'limida o'zlashtira olmaslik sabablari sifatida genetik omillardan tashqari yana quyidagi ijtimoiy omillarni ham e'tirof etish lozim bo'ladi.

Bular quyidagilar:

- Oilaning –ijtimoiy-iqtisodiy ahvoli,oila byudjeti;
- Ota-onaning bilim saviyasi;
- Ota-onaning qiziqish va mayllari;
- Ota- onaning yoshi;
- O'quvchining nechanchi farzandligi;
- Yashash sharoiti;
- Er va xotin munosabatlari (oilaviy nizolar, mojarolar) va boshqa omillar.

Kuzatishlar shu narsaga aniqlik kiritdiki, sinfdagi past o'zlashtiruvchi o'quvchining ham biror bir fanga, yoki biror-bir sohaga qobiliyati bor. Faqat ko'pchilik o'quvchilar tomonidan bajarilayotgan ishlarning, bola tomonidan bajarishga uquvsizligi yoki o'zlashtirish qiyinchiliklari o'quvchini tengdoshlaridan ajratib qo'yadi.

Oiladagi nosog'lom ijtimoiy muhit bolaning kayfiyatiga kuchli tasir ko'rsatib, o'qish faoliyatiga nisbatan qiziqish va intilishni so'ndiradi, tengdoshlaridan o'zini doimo chetda tutishiga sabab bo'ladi. Bu haqda Fransuz psixologi E.Dyurkgeym, ulg'ayish - kishilarning his-tuygularni o'zlashtirishi ekanligini, shu bois, idrok qilingan tasavvurlar bolaning ruhiy faoliyatini ifodalashini, bolaning tajriba, an'ana, urf-odatlarini taqlid orqali egallashini, biologiyada irsiyat qanchalik ahamiyatli bo'lsa, taqlid ham jamiyatda shunday o'rin tutishini uqtiradi. Bundan ko'rinib turibdiki, bolani o'rab turgan ijtimoiy muhit, eng avvalo oila muhiti bola taraqqiyotida muhim omil hisoblanadi.

Uzluksiz ta'lim tizimida past o'zlashtiruvchi o'quvchilar tarkibini aniqlab, o'quvchidagi o'zlashtira olmaslik sabablarini bartaraf etishda o'qituvchi, psixolog, defektologlarning o'rni beqiyosdir.

Maktab psixologi past o'zlashtiruvchi o'quvchi shaxsi xaritasini tuzib, u haqidagi barcha ma'lumotlar, o'zlashtira olmaslikka sabab bo'luvchi omillarni birma-bir o'rganib chiqishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Shundan so'ng bu o'quvchiga qanday yondashish kerakligi oydinlashadi.

Mazkur muammoga yondashishda Toshkent shahar Olmazor tumani XTBning Davlat ta'lim standartlari monitoringi bo'limi (boshlig'i N.Mavlyanova) o'qituvchilarga past o'zlashtiruvchi o'quvchilar bilan ishlash bo'yicha metodik qo'llanmasini tavsiya etgan. Quyida ularning ayrimlari bilan tanishamiz:

- past o'zlashtiruvchi o'quvchining qobiliyati, xarakteri, qiziqishlari, psixologiyasi va yashash sharoitini o'rganish;

- o'zlashtira olmayotganlik sababini (aqliy qobiliyati, mehnatga layoqati, salomatligi, ota-onalar nazorati singari) aniqlash;

- o'quvchiga to'g'ri ta'sir qilish uslubini ishlab chiqib, darsdan tashqari mashg'ulotlar tashkil qilish;

- oddiydan murakkabga o'sib boruvchi materiallar berib, dars davomida diqqat markazida ushlab turish;

- a'lochilarni past o'zlashtirayotgan tengdoshlari bilan ishlashga jalb etish va boshqalar.

O'qituvchi o'quvchidan savol so'rash vaqtida (yaxshi munosabat, javob berishda shoshirmaslik, baho bilan rag'batlantirish), yangi mavzuni tushuntirishda (mohiyatni ochib beradigan ko'rgazmali qurollardan foydalanish, umumlashtirish va xulosa chiqarishda ularni jalb qilish), mustaqil ish tashkil qilayotganida (qiyin masalalarni bosqichlarga bo'lish, topshiriqni bajarishga yordam beradigan qoida va formulalarni yodga tushirish), uyga vazifa berganida (samaraliroq mashqlar tizimini tanlash, bajarish tartibini batafsilroq tushuntirish) o'quvchilar bilimidagi bo'shliqlarni to'ldirib borishni nazardan chetda qoldirmasligi shart. Chorak davomida qaysi mavzularni o'zlashtirish qiyin kechayotganligi, o'zlashtirishda qaysi o'quvchilar qiynalayotganligini aniqlab, zaruriy chora-tadbirlarni o'z vaqtida ko'rsatish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa o'z navbatida past o'zlashtiruvchi o'quvchining risolagidek o'quvchi bo'lib shakllanib borishida muhim o'rin tutadi.

Dunyo ta'lim amaliyotida integratsion ta'lim uslubidan foydalanish ko'p jihatdan o'quvchilarning ayrim fanlarni o'zlashtirishga to'siqlarni bartaraf etib bola imkoniyatlarini oshirishi isbotlangan. Bu eng avvalo o'qituvchilardan katta mahorat va ziyaklikni talab etadi. Bunda o'qituvchi bola qiziqishini to'g'ri anglagan holda qiziqqan faniga o'zining (boshqa) fanini mantiqiy bo'g'lanish asosida tushuntirishga harakat qilsa, bola shaxsining rivojlanish qonuniyatlarini to'laroq bilsa maqsadga muvofiq bo'lar edi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. I.A.Karimov "Yuksak ma'naviyat- yengilmas kuch" Tosh2008 yil.
2. Marifat gazetasi 2008 yil 27 –aprel soni.
3. B.M. Umarov Psixologiya "Voris nashriyat" Tosh... 2012 yil
4. David G. Myers "Psychology ninth edition in modules". NY-2010.4-5pages.
5. Majidov, J. (2022, March). BOSHLANG'ICH SINFLARDA TA'LIMI O'ZLASHTIRISH MUAMMOSINING PEDOGOGIK-PSIXOLOGIK SABABLARI. In *International Virtual Conference on Language and Literature Proceeding* (Vol. 1, No. 1).
6. Majidov, Jasur Baxtiyarovich (2022). SOTSIAL INTELLEKT VA UNING INSON HAYOTIDAGI O'RNI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (2), 608-613.

7.Usmonova, M. (2023). OILAVIY NIZOLARDA FARZAND VA OTA-ONA MUNOSABATLARI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, (1).

8.Usmonova, M. (2023). OILAVIY NIZOLARDA FARZAND VA OTA-ONA MUNOSABATLARI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, (1).

9.Usmonova, M. (2023). O‘SMIRLARNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI HAQIDA. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 3(3).

10.Usmonova, M. (2023). MAKTABDAN TASHQARI TA‘LIM JARAYONIDA O‘QUVCHILARNI KASB-HUNARGA YO‘NALTIRISH TALABLARI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 3(3), 152-155.

11.Shakarboyeva, S. (2022). БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРДА ЎЗ УСТИДА ИШЛАШ ФАОЛИЯТИНИ ТАРБИЯЛАШНИНГ ИЖТИМОИЙ-ПСИХОЛОГИК ЖИҲАТЛАРИ. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 2(2).

12.Shakarboyeva, S. (2021). БЎЛГУСИ ПЕДАГОГЛАРДА ЎЗ УСТИДА ИШЛАШ ФАОЛИЯТИНИ ТАРБИЯЛАШНИНГ ИЖТИМОИЙ-ПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, (1).

13.Шакарбоева, Ш. А. (2021). САМОРАЗВИТИЕ В ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КАК ПРЕДМЕТ СОЦИАЛЬНОЙ ПСИХОЛОГИИ. In *Стратегия научно-технологического развития-2021* (pp. 39-40).

14.Шакарбоева, Ш. А. ПЕДАГОГИКА & ПСИХОЛОГИЯ. ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА. *ПЕДАГОГИКА*, (1), 61-64.

15.Shakarboyeva, & O‘ktamova , O. (2024). TARBIYASI OG‘IR O‘SMIRLARNI IJTIMOIIYLASHTIRISHDA OILA, MAHALLA, TA‘LIM MUASSASASI NAMKORLIKLIGINI RIVOJLANTIRISH USULLARI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 4(1), 139-147. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9555>

16.Shakarboyeva, & Qayumov, A. (2024). AUTIZMLI BOLALARNI RIVOJLANTIRISHDA ART TERAPIYA USULLARIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 4(1), 148-154. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9556>

17.Shakarboyeva, & Жасурова, Н. (2024). ЎСМИРЛАРДА ХОРИЖИЙ ТИЛЛАРНИ ЎРГАТИШНИНГ ИЖТИМОИЙ ПСИХОЛОГИК МАСАЛАЛАРИ. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, (1). извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/8831>

18.Shakarboyeva. (2024). O‘SMIRLIK DAVRIDAGI SUITSIDNING KELIB CHIQISH SABABLARI. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, (I). извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/8726>

19.Shakarboyeva, & Худойкулова , Г. (2024). БОШЛАНГИЧ СИНФЛАРДА ЧЕТ ТИЛИ ЎЗЛАШТИРИШ ВА ЎРГАНИШНИНГ ЁШГА ОИД ХУСУСИЯТЛАРИ. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, (I). извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/8832>

20.Fayziyeva, nodira. (2024). YOSH OILALARNING IJTIMOIIY VA PSIXOLOGIK MUAMMOLARI. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, 4(1), 85-90. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9547>

21.Fayziyeva, nodira. (2024). YOSHLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASH MUAMMOLARI. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, 4(1), 119-125. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9552>

22.Munira Usmonova, OILAVIY NIZOLARDA FARZAND VA OTA - ONA MUNOSABATLARI , *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании: № I (2023): «СОВРЕМЕННАЯ СОЦИАЛЬНАЯ ПСИХОЛОГИЯ: ТРАДИЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ» I - МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ*

23.Fayziyeva, nodira. (2024). YOSH OILALARNING IJTIMOIIY VA PSIXOLOGIK MUAMMOLARI. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, 4(1), 85-90. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9547>

24.Собирова, ФН (2024). Психологические особенности учащихся начальных классов. *Wire Insights: Журнал Innovation Insights* , 2 (2), 16–18.

25.Файзиёва, Н. С. (2023, January). СОСТОЯНИЕ ИЗУЧЕНИЯ ПРОБЛЕМЫ ОБЩЕНИЯ В ПСИХОЛОГИИ. In *International Conference of Education, Research and Innovation* (Vol. 1, No. 1, pp. 121-126).

26.Fayziyeva, N. (2022). KICHIK YOSHDAGI MAKTAB BOLALARNING KOMMUNIKATIV QOBILIYATLARINI SHAKLLANTIRISH. *Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры*, 2(12), 211-215.

27.Fayziyeva, nodira. (2024). BOSHLANG‘ICH MAKTAB YOSHDAGI BOLALARDA ALOQA KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH SHAKLLARI VA USULLARI. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, (I). извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/8721>

28.Sobirovna, F. N. (2024). Psychological Characteristics Of Primary School Students. *Wire Insights: Journal of Innovation Insights*, 2(2), 16-18.